

А.В. КАБАНЦЕВА

**ПСИХОЛОГІЯ
ТУРБУЛЕНТНОГО ЧАСУ**

Київ
КВІЦ
2025

УДК 159.9:316.6: 32.019.5: 616.89

DOI: 10.5281/zenodo.15044777

*Рекомендовано до друку Вченою Радою
Державного закладу «Науково-практичний медичний
реабілітаційно-діагностичний центр МОЗ України»
(протокол № 1 від 12.02.2025 року)*

Рецензенти:

<i>Панок В.Г.</i>	дійсний член (академік) НАПН України,
доктор психологічних наук, професор,
Заслужений діяч науки і техніки України
<i>Головаха Є.І.</i>	член-кореспондент НАН України,
доктор філософських наук, професор
<i>Лазарєв М.І.</i>	доктор педагогічних наук, професор
<i>Лефтеров В.О.</i>	доктор психологічних наук, професор
<i>Шестопалова Л.Ф.</i>	доктор психологічних наук, професор,
лауреат Державної премії України в галузі
науки і техніки, почесний академік НАПН України

Кабанцева А.В.

Психологія турбулентного часу: монографія.

К.: КВІЦ, 2025. 472 с.

ISBN

У монографії представлено бачення психологічних аспектів турбулентного сьогодення з акцентом на розгляд часу як полімодальної наукової категорії та пов'язані з нею явища полікриз у суспільному й особистісному розрізах. Окреслені психологічні аспекти насилля та гібридної війни як викликів турбулентного часу. Висвітлена місія клінічної психології щодо психодіагностики, попередження та подолання наслідків негативних факторів і загроз психічному здоров'ю. Особлива увага приділена формуванню особистості турбулентного типу, застосуванню конвергенції передових наукових досягнень та запровадженню новітніх управлінських стратегій.

Книга розрахована на широке коло вчених та практиків, зокрема психологів, лікарів, філософів, політологів, управлінців, викладачів та студентів, а також читачів, які цікавляться проблематикою соціально-психологічної й політичної турбулентності, зміцнення психічного здоров'я в умовах турбулентного часу.

УДК 159.9:316.6: 32.019.5: 616.89

DOI: 10.5281/zenodo.15044777

ISBN978-617-697-174-0

© Кабанцева А.В., 2025

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	6
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	9
ВСТУП	12

РОЗДІЛ 1. ФЕНОМЕН ЧАСУ В СТРУКТУРІ НАУКОВИХ ЗНАНЬ

1.1.	Актуальність дослідження часу	20
1.2.	Час у динамічно-хаотичній системі: синергетичний аспект	38
1.2.1.	Теорія систем і синергетика	38
1.2.2.	Синергетичні образи часу	46
1.3.	Час як категорія психологічної науки	56
1.3.1.	Коротка історія та актуальні проблеми психології часу	56
1.3.2.	Поняття часу в психологічних дослідженнях та підходи до його вивчення	62
1.3.3.	Психологічні диференціації сприйняття часу	68
	Список використаних джерел	74

РОЗДІЛ 2. ТУРБУЛЕНТНІ ЯВИЩА СУЧАСНОСТІ

2.1.	Сутність та основні виклики турбулентного часу	83
2.1.1.	Семантичне поле поняття «турбулентний час»	83
2.1.2.	Турбулентний час і полікризи	96
2.2.	Метафорично-емоційне відображення сучасної турбулентної дійсності	103

2.3.	Людина в турбулентному часі	117
2.3.1.	Кризи в житті людини	117
2.3.2.	Суспільні та особистісні кризові фактори турбулентного часу	126
	Список використаних джерел	140

РОЗДІЛ 3. ПСИХОЛОГІЯ ВПЛИВУ В

ТУРБУЛЕНТНОМУ СЬОГОДЕННІ

3.1.	Сутність психологічного впливу	148
3.2.	Інформаційно-психологічний вплив у засобах масової комунікації	169
3.3.	Потреби людини і мотивація особистості	189
	Список використаних джерел	210

РОЗДІЛ 4. ПСИХОЛОГІЯ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ В

ТУРБУЛЕНТНОМУ ЧАСІ

4.1.	Феномени психологічного впливу в гібридній війні	222
4.2.	Насильство й тероризм	238
4.2.1.	Насильство	238
4.2.2.	Тероризм	243
4.3.	Пропаганда	254
4.4.	Дезінформація	258
4.5.	Від постправди до постреальності	261
	Список використаних джерел	268

РОЗДІЛ 5. ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ

В ТУРБУЛЕНТНІЙ СУЧАСНОСТІ

5.1.	Психічне здоров'я людини в турбулентних умовах	276
------	--	-----

5.1.1.	Психічне здоров'я і турбулентність	276
5.1.2.	Ментальна турбулентність і полікриза	290
5.2.	Актуальні медико-психологічні проблеми турбулентного часу	298
5.2.1.	Медико-психологічні проблеми у світі	298
5.2.2.	Медико-психологічні проблеми в Україні	310
5.3.	Місія клінічної психології в забезпеченні психічного здоров'я	334
5.3.1.	Час, простір, клінічна психологія	334
5.3.2.	Основні світові тенденції клінічної психології	344
5.3.3.	Пріоритети клінічної психології в українському суспільстві	350
5.4.	Основні засади збереження та зміцнення психічного здоров'я особистості	371
5.4.1.	Модель забезпечення психічного здоров'я особистості	371
5.4.2.	Формування особистості турбулентного типу	386
5.5.	Конвергенція NBICS-технологій: нові підходи необхідних рішень	400
5.5.1.	Психологічні аспекти NBICS-технологій	400
5.5.2.	Проблеми й перспективи NBICS-технологій	418
	Список використаних джерел	425
	ВИСНОВКИ	460

ПЕРЕДМОВА

*Моляко
Валентина
Олексійовича*

Не можна сказати, що у дослідженні категорії психологічного часу відсутній бекграунд – його історія налічує вже більше ста років. За довгий період дослідження час у психології було представлено різним найменуванням і різним наповненням. Загальним є те, що психологічний час характеризується процесами, станами і властивостями особистості, яка функціонує в конкретному періоді часу, а у свідомості та поведінкових реакціях час набуває психологічного змісту і виступає елементом певної культури, до якої належить людина. Враховуючи те, що ми живемо в епоху турбулентності, і в конкретному її періоді часу, який визначено як «турбулентний час», акцент уваги на психологічному аспекті є актуальним, має конкретні наукові перспективи, особливо у векторах фундаментальних досліджень.

Сучасний турбулентний стан суспільства примушує відмовитися від традиційних поглядів на кризу як тимчасове явище, що порушує первинну стабільність, оскільки насправді все відбувається навпаки: стабільність є тимчасовим станом суспільства, тоді як хаос (нестабільність) – справжній перманентний стан. Зрозуміло, що процес розвитку особистості

в таких умовах тісно пов'язаний із життєвими кризами, оскільки саме в ці кризові періоди відбувається народження чогось нового, особистість заново проживає таємницю сенсу життя, набуваючи духовного інструментарію спілкування зі світом. Виникнення життєвої кризи і втрата сенсу частіше настає, коли людина втрачає альтернативи, не бачить реальні варіанти для здійснення власного вибору або навпаки цих альтернатив забагато з не зовсім зрозумілим контекстом та прогнозом через обмеження отримання повноцінної якісної інформації про них.

Виникнення турбулентних процесів у житті людини пов'язаний з рядом факторів, і, що важливо на даний час, це воєнний фактор. Війна як екзистенційна криза, ставить людину в ситуацію, коли треба робити вибір, і дуже часто не дає часу і можливості ані зважити й обдумати його, ані дистанціюватися від обставин та оцінити їх належно. Війна змінює не лише фізичний простір навколо особи, але й так само незворотно трансформує когнітивну поведінку – ту частину людської психіки, яка відповідає за сприйняття реальності, її обробку та інтерпретацію.

Час турбулентності – це період руйнування ідейної системи координат та світогляду суспільства і людини. Минулі точки опори зникають, переконання розмиваються, людина все сильніше відчуває стан розгубленості, і ця розгубленість є точкою нового відліку. Головним виступає адекватна оцінка ситуації, умов та власного рівня впливу на те що відбувається. Вибір залишається за людиною – бути на хвилі гібридного життя, чи відчутти як ця хвиля несе тебе у безодню невизначеності.

В умовах турбулентної дійсності важливим є акцент на психології впливу. Людина щодня потрапляє в ситуації впливу, виступаючи в ролі суб'єкта або об'єкта, і при цьому все більше виникає методів впливу. Вони стають дедалі жорстокішими і потайливішими, і протистояння їм стає все складнішим. Гібридна війна, що зараз відбувається, породжує нові, більш витончені методи, направлені на свідомість людей, їх світогляд, ставлення до світопорядку, ментальні цінності. Насильство,

тероризм, пропаганда, дезінформація – така нині реальність нашого буття.

Порушення ментального здоров'я є одним із наслідків особистісної життєвої полікризи, що в умовах турбулентності характеризується поняттям «ментальна полікриза», яка в свою чергу є наслідком ментальної турбулентності. Втім, людина здатна створювати адекватні відповіді на турбулентні виклики шляхом формування себе як особистості творчого типу, що означає набуття навичок адаптації та адекватного реагування на умови турбулентного часу. Необхідне надбання особистістю адекватно імунітету – розвиток власного гнучкого стратегічного турбулентного мислення у різних площинах: час, складність, невизначеність, новизна.

Заходи щодо зміцнення ментального здоров'я та профілактики психічних розладів повинні бути засновані на визначенні індивідуальних, соціальних та структурних детермінантів психічного здоров'я, вжитті заходів втручання з метою зниження ризиків, підвищенні психічної стійкості та створенні сприятливого для психічного здоров'я середовища. Значно зростає роль психології, зокрема клінічної.

Є підстави сподіватися, що дана монографія стане дійсно суттєвим внеском у подальшу розробку фундаментальної проблеми творчого сприймання часу.

**Заслужений діяч науки і техніки України,
академік Національної академії
педагогічних наук України,
завідуючий лабораторії психології творчості
Інституту психології імені Г.С. Костюка
НАПН України, доктор
психологічних наук,
професор**

В.О. Моляко

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВН	– Віртуальний натовп
ВООЗ	– Всесвітня організація охорони здоров'я
ВПО	– Внутрішньо переміщені особи
ВУЕ	– Велика українська енциклопедія
ГВ	– Гібридна війна
ДМТ	– Диметилтриптамін
ДНК	– Дезоксирибонуклеїнова кислота
ЄС	– Європейський Союз
ЗМІ	– Засоби масової інформації
ЗМК	– Засоби масової комунікації
ІВ	– Інформаційна війна
ІМВ	– Інформаційно-медійна війна
ІПВ	– Інформаційно-психологічний вплив
ІПО	– Інформаційно-психологічна операція
ІС	– Інформаційне середовище
ІТ	– Інформаційні технології
ІТ-підтримка	– Інформаційно-технологічна підтримка
КМУ	– Кабінет Міністрів України
ЛСД (ЛСД-25, LSD)	– Lysergsäurediethylamid (дієтиламід лізергінової кислоти)
МВ	– Мережева війна
МКХ-10	– Міжнародна класифікація хвороб
МОЗ України	– Міністерство охорони здоров'я України
МСВН	– Масова свідомість віртуального натовпу
НАТО	– Організація Північноатлантичного договору, також Північноатлантичний альянс (англ. North Atlantic Treaty Organization – NATO)
НЛП	– Нейролінгвістичне програмування, кодування психіки
ООН	– Організація Об'єднаних Націй

ПВ	– Психологічний вплив
ПТСР	– Посттравматичний стресовий розлад
США	– Сполучені Штати Америки
ТБ	– Телебачення
ФБР	– Федеральне бюро розслідувань
ХАМАС	– Харакат аль-Мукаватм аль-Ісламійя (Ісламський рух опору)
ЦНС	– Центральна нервова система
ШІ	– Штучний інтелект
AI	– Artificial intelligence (штучний інтелект)
AIWS	– Alice in Wonderland syndrome («Синдром Аліси в Країні чудес»)
APA	– American Psychological Association (Американська психологічна асоціація)
AR	– Augmented reality (доповнена реальність)
BANI	– Brittle, anxious, nonlinear, incomprehensible (крихкий, тривожний, нелінійний, незбагнений)
CDC	– Centers for Disease Control and Prevention (Центр контролю та профілактики захворювань)
CDCT	– Council of Europe Committee on Counter-Terrorism (Контртерористичний комітет Європейської ради)
ChatGPT	– Generative Pre-trained Transformer (генеративний попередньо тренований трансформер)
COPE	– Coping Orientation to Problems Experienced (методика «Орієнтація на проблеми для визначення стратегії подолання»)
COVID-19	– COronaVirus Disease 2019 (корона вірусна інфекція 2019 року)
DASS-21	– Depression, anxiety and stress (комплекс із трьох шкал для вимірювання негативних емоційних станів, таких як депресія, тривога та стрес)

ERC	– European Research Council (Європейська дослідницька рада)
ERG	– Existence Relatedness Growth (потреба існування, потреба у зв'язках з іншими, потреби зростання і розвитку)
HADS	– Hospital Anxiety and Depression Scale (Госпітальна шкала тривоги і депресії)
HEVEN	– History, emotions, values, expectations, needs (досвід, емоції, цінності, очікування, потреби)
IES-R	– Impact of Event Scale – Revised (Шкала оцінки впливу травматичної події)
IREX	– International Research & Exchanges Board (Рада міжнародних наукових досліджень та обмінів)
mhGAP	– Mental Health Gap Action Programme (Програма дій із подолання прогалин у сфері психічного здоров'я)
NBICS-технології	– nano, bio, info, cogno, socio (нанотехнології, біотехнології, інформаційні технології, когнітивні науки та соціальні технології)
NIHR	– National Institute for Health and Care Research (Національний інститут досліджень у галузі охорони здоров'я)
PDF	– Portable Document Format (міжплатформний відкритий формат електронних документів)
PR	– Public Relations (зв'язки із громадськістю)
SARS	– Severe acute respiratory syndrome (вірусне інфекційне захворювання)
VA	– United States Department of Veterans Affairs (Міністерство у справах ветеранів США)
VR	– virtual reality (віртуальна реальність)
VUCA	– volatility, uncertainty, complexity and ambiguity (мінливість, невизначеність, складність і неоднозначність)
XR	– extended reality (розширена реальність)

ВСТУП

*Час – тканина, з якої складається життя.
Бенджамін Франклін*

Події останніх років свідчать про те, що людство знаходиться в новій фазі епохи турбулентності, що характеризується низкою важливих особливостей: плинність, нестійкість, невідзначеність. У зміні подій простежується синергетичний ефект накладання минулих (невирішених) проблем та нових глобальних викликів: один катаклізм накладається на інший, міжкризові періоди скорочуються, а вихід із чергової кризи стає затяжним, більшість конфліктів не вирішується, а лише «заморожується».

Час турбулентності, в якому ми зараз знаходимося, – це період руйнування ідейної системи координат та світогляду суспільства й особистості. Окрім того, він змушує шукати нові точки відліку, де головними виступають адекватна оцінка ситуації та вибір власного рівня впливу на неї. Людина, як особистість, є поліморфним носієм часових характеристик, що формують широкий ряд предмета досліджень у психології. За довготривалий час у психології вже сформувалася окрема галузь – психологія часу, предметом якої є сприйняття, регулювання та використання часу особистістю, а також вивчення змін психіки, що відбуваються під впливом часових факторів. Але нові реалії спонукають до подальших наукових досліджень.

По-перше, необхідно визначитися, який контент взагалі, і з точки зору психології зокрема, містить поняття «турбулентний час». По-друге, необхідно розглянути широкий спектр проблем, пов'язаних із психологією впливу в турбулентному часі, включаючи все більшу значимість інформаційно-психологічного впливу. По-третє, необхідно зосередитись і на одній із головних ознак турбулентного часу й реальності сьогодення, а саме на гібридній війні, направленій на світогляд людей і ментальні цінності. По-четверте, необхідно сформулювати стратегію і так-

тику підтримки психічного здоров'я особистості в турбулентному часі.

Розуміння викладених завдань і спричинило дослідження, результати якого викладені в даній роботі. Монографія є логічним результатом виконання державного замовлення Міністерства охорони здоров'я України на науково-дослідну роботу «Метакогнітивні стратегії та соматопсихічні наслідки інформаційно-психологічної війни й бойових дій в ментальному вимірі» (номер державної реєстрації: 0123U100265, строки виконання 2023-2025).

Уже тоді, коли монографія знаходилася в останній стадії редакції, була отримана інформація про те, що в Оксфордському університеті назвали словом року «brain rot» (гниття мозку) – вислів, який використовують для визначення погіршення психічного чи інтелектуального стану людини. Даною метафорою назвали результат надмірного споживання інформації, який не має ніякої змістовної цінності та негативно впливає на когнітивні здібності людини. Психолог і професор Оксфордського університету Ендрю Пшибильский сказав, що популярність цього слова є «симптомом часу, в якому ми живемо». Це ще раз підтвердило правильність вибраного напрямку дослідження, адже значна його частина присвячена саме цій тематиці.

Книга складається з п'яти логічно пов'язаних розділів, які розкривають власне бачення наукового підходу до досліджуваної проблематики.

У першому розділі «Феномен часу в структурі наукових знань» розглядаються питання сутності, термінології, понятійного апарату та визначення проблематики дослідження часу в різних ракурсах його прояву. Сприйняття часу людиною – це одна із характеристик психіки, і проявляється вона на різних рівнях її організації (нейрофізіологічний, психофізичний, особистісний). Наголошено, що основою зазначеного є внутрішня енергія людини як системи, що знаходиться в постійному енергетичному контакті із зовнішнім середовищем. Тому першим підходом до введення поняття «турбулентний час» можна вва-

жати саме трактування часу з точки зору енергетичного стану систем. Оскільки події і процеси завжди об'єднані часом, то турбулентні події і процеси відображаються часом, який може називатися «турбулентним».

Важливим для подальшого розуміння часу є його розгляд у динамічно-хаотичній системі. Із точки зору теорії синергетики виникає ціла низка парадоксальних уявлень, які говорять про нелінійність перебігу часу в процесах еволюції та коеволюції складних структур. Знання про час у системах із позицій синергетичної теорії дозволяє з більш високою якістю розуміти сучасне турбулентне суспільство й людину в ньому.

Насамкінець розділу детально розглянуто час як категорію психологічної науки. Наголошено, що час – це, насамперед, ресурс можливостей, розвитку як для особистості, так і для суспільства в цілому. Головним виступає формування навичок раціонального розподілу особистого часу задля отримання необхідних знань в оптимальному співвідношенні щодо задоволення власних потреб і вимог, які висуває до особистості суспільство.

У другому розділі «Турбулентні явища сучасності» висвітлені теоретичні основи вивчення поняття «турбулентний час» та пов'язаних із ним кризових явищ та факторів у житті людини та суспільства. Поняття «турбулентний час» розглянуто в семантичному полі понять «турбулентність» і «епоха турбулентності». Наголошено, що поняття «турбулентний час» указує на певний період у довгостроковому часовому вимірі епохи турбулентності, який не має чітких меж своєї протяжності, але йому присутня циклічність прояву в глобальному цивілізаційному розвитку. Турбулентний час – це певний період у континуумі епохи турбулентності, що інтегрує взаємозалежні турбулентні явища в полікризу як у глобальному, так і в особистісному вимірі, викликаючи синергетичний ефект.

Окремий підрозділ присвячено темі метафорично-емоційного відображення сучасної турбулентної дійсності. У даному контексті розглянуто концепції «Чорного», «Сірого» та «Білого» Лебедів. Наведені визначення кожного, їх співвідношення і при-

клади з історії. Підкреслено, що психологічний аспект «лебединих» подій полягає в тому, що вони мають відповідний вплив не стільки через свої власні якості, скільки через реакцію, яку вони викликають. Цей процес є не прогнозованим і сповнений когнітивними упередженнями. Наведено характеристику таких випадків когнітивної упередженості, як великий обсяг інформації, складність розуміння, потреба в швидких реакціях; обмеженість обсягу пам'яті.

В останньому підрозділі розглянуто особливості криз у житті людини, суспільні та особистісні кризові фактори турбулентного часу. Аналіз життєвих ситуацій свідчить, що життя людини сповнене переломними моментами, гострими критичними ситуаціями. Тривалість та інтенсивність проживання кризової ситуації залежать від багатьох факторів: рівня особистісного розвитку (усвідомленості), соціально-психологічних і характерологічних особливостей, властивих індивіду, соціокультурних установок, морально-етичних норм соціуму тощо. Кризи можуть бути найрізноманітнішими і класифікуватися за сферами їх прояву та розвитку. У цьому контексті наведено їх всебічний аналіз.

У турбулентному часі особистість знаходиться в так званому «кризовому суспільстві», коли відбуваються системні збої функціонування, деформаційні процеси, що ведуть до руйнування усталеної організації життя, соціальних інститутів та цінностей, норм, дискредитацію та руйнування традицій, втрату життєвих орієнтирів тощо. Головною ознакою кризового суспільства є соціальна турбулентність. Наведено розширену характеристику цього поняття.

Виникнення життєвої кризи і втрата сенсу людиною настає, коли вона втрачає альтернативи, не бачить варіанти для здійснення власного вибору або навпаки цих альтернатив забагато. Накопичення протиріч, складного взаємозв'язку проблем, неконтрольованих процесів веде до виникнення життєвої полікризи. Розглянуто взаємозв'язок між суспільною та особистісною життєвою полікризами в ракурсі таких факторів, як ін-

формаційна революція, транснаціональні проблеми, політика, війна.

У третьому розділі «Психологія впливу в турбулентному сьогоденні» представлено авторське бачення особливості психологічного та інформаційного впливу в турбулентних умовах.

Психологія впливу акумулює інформацію про окрему особистість і навколишнє середовище, представляє процеси та результати змін людської поведінки. Вплив – це і процес, і результат змін поведінки особистості. Психологічний вплив – це спосіб здійснення впливу на людей (на окремих індивідів і на групи) із метою зміни ідеологічних і психологічних структур їхньої свідомості та підсвідомості, створення конкретних емоційних станів, підтримання певних типів поведінки. На основі проведеного теоретичного аналізу динаміки історичного дискурсу розвитку досліджень психологічного впливу наведена загальна його структура з визначенням сфер, видів, засобів, типів та формування системи відносин.

Одними з найважливіших для життєдіяльності сучасної людини та соціуму вважаються інформаційні технології, інтенсивний розвиток яких є однією із характеристик турбулентного часу. У рамках розгляду медіавпливу наведено аналіз найбільш значущих публікацій, що пояснюють різноманітні аспекти цього процесу. Наголошено, що можливості аналізу самих технік або технологій медіавпливу далеко не вичерпані – особливо з урахуванням міждисциплінарних розробок у рамках становлення нової парадигми досліджень, що поєднує вплив таких різних напрямів, як когнітивна психологія, поведінкова економіка, комунікаційний дизайн і соціальний інжиніринг. Розглянуто використання у ЗМІ таких технологій впливу на аудиторію, як імпринтинг, праймінг, сторітелінг, фреймінг і дизайнінг.

Наостанок наведено детальний аналіз потреб людини і мотивації особистості, що важливо для збереження індивідуальної неповторності людини й особистісної цілісності. Охарактеризовано такі поняття, як «потреба», «мотив», «мотивація» як рушійні сили поведінки та діяльності особистості. Необхідність упоряд-

кування та структурування мотиваційних феноменів потребує і більш детального розгляду поняття «мотиваційна сфера особистості». Наведена її структура та механізми функціонування. Виділено чотири складові мотиваційної сфери особистості, які поспідовно переходять одна в одну: орієнтаційна, мобілізаційна, актуалізаційна, реалізаційна. Представлено авторське бачення моделі системи мотиваційної сфери особистості в сукупності прямих і зворотних зв'язків між її структурними елементами. Із точки зору психології впливу на основі наведеної моделі розглянуто характерні мотиваційно-спонукальні фактори в сучасних турбулентних умовах: самоствердження, ідентифікація, влада, негативна мотивація.

У четвертому розділі «Психологія гібридної війни в турбулентному часі» визначені складові гібридної війни та форми психологічного впливу на свідомість та ментальні цінності людей.

У контексті даного дослідження гібридна війна розуміється як така, що ведеться не за ресурси, не за територію, не за стратегічні об'єкти, а за людей, їх свідомість, світогляд, ставлення до світопорядку, ментальні цінності. Із точки зору психологічного впливу наведена структура гібридної війни в такому складі: психологічна, інформаційна, інформаційно-психологічна, кібер-, мережева, конвенційна – із детальним аналізом кожної складової. Серед головних засобів інформаційно-психологічного впливу в гібридній війні виділені такі: насилля\тероризм, пропаганда, дезінформація. Кожний із указаних засобів розглянуто окремо, хоча чіткого розмежування між ними не існує, бо методи одного можуть бути присутні в іншому і навпаки. Їх інтеграція може відбуватися в межах так званих інформаційно-психологічних операцій.

В останньому підрозділі наведено власне бачення еволюції феномену постправди і перетворення її у постреальність. Важливість цього дослідження полягає в тому, що гібридна війна «цілеспрямовано вбиває» правду, створюючи нове середовище, в якому громадська думка вже не здатна відрізнити правду

від брехні. Завдяки «постправді» окрема особа чи навіть цілі соціальні групи створюють власний образ дійсності, заснований на вірі в неперевірену інформацію, яка викликає в них емоційну реакцію та підтверджує певні суб'єктивні переконання. В умовах сучасного турбулентного часу все більше ведеться розмова про те, що на зміну епохи постправди приходить епоха пострєальності в новому загрозливому для людства вимірі.

Розглянуто чотири різновиди факторів, що свідчать про настання цього еволюційного переходу: теоретико-філософські, соціальні, техніко-технологічні, особистісні.

П'ятий розділ «Психічне здоров'я особистості в турбулентній сучасності» присвячений вирішенню проблем забезпечення психічного здоров'я в нинішніх умовах турбулентного часу.

Даний розділ є найбільшим за обсягом, адже охоплює не тільки наукові, але й практичні аспекти підтримки здоров'я людини в умовах турбулентного сьогодення. Наведена авторська позиція в науковому диспуті щодо понять ментального, психічного здоров'я та психічного благополуччя.

Акцентуючи увагу на тому, що на зміну VUCA прийшов так званий BANI час, ще більш швидкий, складний і не прогнозований період турбулентності, що збільшує загрози для системи здоров'я особистості, зокрема відповідно до двох підсистем: психічної та соціальної, введені поняття «ментальна турбулентність» та «ментальна полікриза» з детальним аналізом кожного із них.

Окремий підрозділ присвячений розгляду медико-психологічних проблем турбулентного часу. Наведені результати авторських досліджень щодо визначення актуальних медико-психологічних проблем дорослого населення, зокрема встановлення психоемоційного стану, стану функціонування та ресурсності в умовах війни.

Місія клінічної психології в забезпеченні психічного здоров'я відображена в наступному матеріалі. Акцентовано увагу на п'ятьох особливостях сприйняття часу й простору, що попадають у фокус уваги клінічної психології: міфологічне мислен-

ня, часова перспектива, спотворення часу, дезорієнтація, естетична парадигма. Проаналізовано основні світові тенденції клінічної психології та її пріоритети в українському суспільстві. Виділено актуальні проблеми клінічної психології в Україні в наступних категоріях: прикладні, освітні, наукові, нормативні та організаційно-методичні.

Окремо розглянуто основні засади збереження та зміцнення психічного здоров'я особистості. Представлена авторська п'ятикомпонентна модель забезпечення психічного здоров'я особистості в турбулентному часі та, як варіант, збереження психічного здоров'я шляхом надбання особистістю турбулентного імунітету – розвитку власного гнучкого стратегічного турбулентного мислення.

Наостанок наведено аналіз конвергенції NBICS-технологій із точки зору психологічних тенденцій. Наголошено на важливості етичної сторони використання NBICS-технологій, врахування потенційних ризиків та проблем, пов'язаних із їх впровадженням у турбулентному часі сьогодення.

Чи зможе людство втриматися на гребені турбулентного часу? Ця монографія дає базовий інструмент для подальшого наукового аналізу доказових досліджень у вирішенні задекларованої проблематики. Можна побажати сучасникам, науковцям, дослідникам долучитися до аналізу та рефлексії на викладені новітні погляди у формі усвідомлення чи дискусії для вирішення завдань, що ставить перед людством турбулентний час.